

“ЖИНОЙ ХУЛҚ – АТВОР ВА ХАЁТ МАЗМУНИ”

Ғолибжон Турсунбоев.¹

¹ Тошкент менежмент ва иқтисодиёт институти

Ёшлар билан ишлаш, манавият ва марифат

Бўлим бошлиғи, психолог

ИНФОРМАЦИЯ
О СТАТЬЕ

АННОТАЦИЯ:

ИСТОРИЯ
СТАТЬИ:

Received:29.03.2025

Revised: 30.03.2025

Accepted:31.03.2025

Кейинги йилларда глобал даражада жаҳонинг ривожланган мамлакатларида ижтимоий ва ҳуқуқий хатар гуруҳига қирувчи ёшлар сони кундан- кунга ошиб борапти.

КАЛИТ СЎЗЛАР:

Кейинги йилларда
глобал даражада
жаҳонинг
ривожланган
мамлакатларида
ижтимоий ва ҳуқуқий
хатар гуруҳига
қирувчи ёшлар сони
кундан- кунга ошиб
борапти.

КИРИШ.

Кейинги йилларда глобал даражада жаҳонинг ривожланган мамлакатларида ижтимоий ва ҳуқуқий хатар гуруҳига қирувчи ёшлар сони кундан- кунга ошиб борапти. Бу муаммонинг мамлакатимиздаги ҳолатини, уни келиб чиқиш омилларини ўрганишга катта этибор берилмоқда. Айниқса бу гуруҳга қирувчи ёшларнинг ижтимоий- психологик портретини яратиш, шунингдек бу соҳада бажариладиган психокоррекцион ишларнинг мазмуни ўта долзарб бўлиб қолмоқда. Айниқса бу гуруҳга қирувчи ёшлар билан олиб бориладиган ишларнинг таъсирчан механизмларини яратиш тадбирлари мухтарам Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъбири билан айтганда “Тахликали замонда” алоҳида аҳамиятга эга.

Ижтимоий хатар гуруҳига қирувчи ёшларда ҳаёт мазмуни ва маъноси ҳақида тасаввурлар борми ? Умуман ҳаёт мазмуни нима ?

Бу – онгланган ва узоқ муддатга мўлжалланган ҳаёт мақсадидир. Шахс ўзига ўзи “Ҳаёт мазмуни” нима ? деб камдан кам савол беради. Аммо, руҳан соғлом киши (онг остида бўлса ҳам) ҳаёт мақсади ва ҳаёт мазмуни ҳақида фикрлайди. Ҳаёт мазмунини

белгилаб олади. Инсониятни минг йиллардан буён ҳаёт мазмуни ҳақидаги фикрлар ўйлатиради. Хатто, буюк мутафаккирлар ҳам ҳаёт мазмуни нима деб ўзларига такрор ва такрор савол берганлар. Жавобнинг мураккаблиги шундаки, бу саволга ҳар бир инсон ўзича жавоб беради. Жавоблар турлича. Умрининг тўрт йилга яқинини немис – фашистларнинг концлагерида ўтказган, минглаб одамларнинг очлик ва совуқдан ўлганига гувоҳ бўлган психотерапевт – олим Виктор Франкл ўзининг “Человек в поисках смысла. (М. 1990 йил) ва “Ҳаётга ҳа де”. (Т. 2021 йил) ва бошқа китобларида инсон ҳеч қачон, ҳар қандай вазиятда ҳаёт мазмунини йўқотмаслиги кераклигини таъкидлаган. Ҳар қандай оғир вазиятда ҳаётга ишонган, ҳаётнинг ижобий эканлигига ишонган шахс тирик қолади. (В.Франкл)

Ҳаёт мазмунини хато танлаган инсон эса турмушда, ишда ва бошқа соҳаларда катта қийинчиликларга учрайди. Коммунистик тузум даврида халқимиз онгига хато, бузғунчи ғоялар, фикрлар сингдрилди. Масалан: “Бойлик ёмон”, “Ойлик маош билан яшаб бўлмайди”, шу каби хато, сохта ғоялар илгари сурулди. Халқимизни минг йиллик маданий меросидан, ўзлигидан ва ҳаёт мазмунидан айиришга уриндилар. Ҳаёт мазмуни инсониятнинг минг йиллик тарақиёти давомида шаклланган қадриятлар, миллий онг, дунёқараш ва урф - одатлар билан чамбарчас боғлиқдир. Лекин, шу билан бирга ҳаёт мазмуни индивидуал феноминдир. Ҳар бир шахснинг ҳаёт мазмуни унинг оилада олган ижтимоий тажрибаси – тарбияси, дунёқараш ва қадриятлари тизимининг қандай шакллангани билан боғлиқ. Шунингдек, шахснинг интеллектуал ва зиёилик даражаси ҳам ҳаёт мазмунини белгилайди. Ижтимоий хатар гуруҳига кирувчи ёшларнинг қандай оилада тарбия топганлиги, тарбияланганлиги, шахс хусусиятлари, ҳуқ - атвори билан бошқалардан ажралиб турадилар. Бу тоифадаги ёшларнинг ҳаёт мазмуни ва маъноси ҳақидаги тушунчалари, тасаввурлари илмий жиҳатдан кам ўрганилган. Аммо, бу муаммонинг долзарблиги шундаки, бу гуруҳга кирувчи ёшларнинг ўрганишда психолог тадқиқотчиларнинг жиддий изланишларини тизимли ва узлуксиз равишда ташкил этиш зарур.

Ижтимоий хатар гуруҳига кирувчи ёшларнинг ҳаёт мазмуни, маъноси ва моҳиятини ўрганиш ўта муҳим вазифалардан бири. Ҳаёт мазмунини онгли ёки онгсиз (онг ости) равишда англамаган, шунингдек ҳаёт мазмунини “йўқотган” шахсда экзистенциал фрустрация юз беради. Инсон ўзлигидан “мен”лигидан узоқлашади. Ҳаётга қизиқиши йўқолади. В.Франкл бу ҳолатни “экзистенциал вакум” деб номлаган. Фикримизча бу бир ижтимоий, иктисодий формациядан иккинчи бир формацияга ўтганда аҳолининг зиёли, ишсиз, руҳий патологияси мавжуд (акцентуацияси бор шахсларда) ва бошқаларда зўриқиш, стресслар, неврозлар (нооген невроз) билан кечади. Бу психик ҳолатларнинг олдини олиш, бундай шахсларнинг психик ҳолатини ўрганиш давр талабидир.

Ижтимоий хатар гуруҳига кирувчи ёшларни ҳаёт мазмуни ва маъносини ўрганиш муаммоси кенг ва чуқур ўрганиш давом этди.

Ижтимоий хатар гуруҳига кирувчи ёшларнинг ҳаёт мазмуни, қадриятларини ўрганиш мақсадида “Ҳаёт қадриятларини ўрганиш методикаси” танланди.

Аммо, методикада шкаладаги жуда кўп сўзлар ноаниқ, хато таржима қилинганлиги аниқланди. Бу шкалалар ёшлар тушунадиган сўз ва гапларга алмаштирилди.

Шунингдек ижтимоий хатар гуруҳига кирувчи ёшларни ҳаёт мазмуни, қизиқишларини, ҳаёт тарзини ўрганиш мақсадида бўлим ходимлари томонидан “Ижтимоий сўровнома” ишлаб чиқилди.

Дастлабки ўрганишлар натижасида (суҳбат, кузатув) ёшлар орасида ҳаёт мазмуни ва маъносини фикрловчилар қуйидагича фарқланади:

1. Ўз ҳаёт мазмуни ва маъносини англаб етганлар. Улар ўсмирлик ва ўспиринлик ёшларидан ўзларини илм-фан, бойлик орттириш (бой бўлиш), “катта” раҳбар бўлиш, етук мутахассис бўлишни орзу-хавас қилишади ва соҳага тинмасдан тайёргарлик кўради. Улар “ҳаёт мазмуни” иборасини тушунмасалар, англаб етмасалар ҳам “ҳаётимнинг асосий мақсади; маъноси; мазмуни” (шу иш, касб, соҳа) деб жавоб берадилар.

2. Ўз ҳаёт мазмунини англаб етган, аммо шу йўлда тинмасдан изланаётган ёшлар. Уларнинг ҳаёт мазмуни, қизиқишлари, мақсадлари ўзгариб туради, баъзан аниқ эмас, лекин изланиш доимо давом этади. Айримлар эса бу хулқ – атворни, яни ҳаёт мазмунини умрларининг охиригача давом эттирадилар.

3. Ҳаёт мазмуни ва маъносини англаб етмаган, аммо қайси бир соҳада ўз фаолиятини мувофақиятли давом эттираётган ёшлар. Уларнинг одатда дунёқарашлари анча юзакидир. Аммо, улар қонунларга бўйсунди, одоб - ахлоқ қоидаларига риоя қилади.

4. Бу гуруҳга кирувчи ёшларда аниқ бир мақсад йўқ. Уларни дунёқарашлари юзаки, билимлар доираси тор. Улар ишонувчан, урушқоқ, агрессив. Бу ёшлар инқирозли вазиятларда турли жинойт қилишлари мумкун.

Лойиха юзасидан Тошкент шаҳар Сергели туманидаги уюшмаган ёшлар гуруҳи ва мактабларнинг юкори синф ўқувчилари билан ижтимоий психологик иммунитетнинг таъсирчан механизмларни яратиш соҳасида қилинган дастлабки ишлар:

1. 12.09.2023 йил Сергели туманидаги “Мададкор” маҳалласини ёшлар етакчиси ёрдамида “Меҳнатни таги роҳат” мавзусида уюшмаган ёшлар билан давра суҳбати ўтказилди. Тадбирда 26 нафар ёшлар қатнашди. Улар орасида ички ишларда ҳисобда турувчилар, вақтинча ишсизлар, касбларга ўқиётган ёшлар бор эди (Facebook саҳифамизга қаранг).

2. 13.09.2023 йил Сергели туманидаги 301-сон умумталим мактабининг юкори синф ўқувчилари билан “Бахт қалити қаерда” мавзусида маъруза, савол-жавоблар ўтказилди. Тадбирдан асосий мақсад – ёшларнинг хулқ-атвори, қонунларга ҳурмати ва бошқа соҳаларни қамраб олган бўлиб, ўқувчилар табдирга фаол қатнашдилар.

3. 28.09.2023 йил Сергели туманидаги 300-сон умумталим мактабининг юкори синф ўқувчилари билан “Одобни одобсиздан ўрган” мавзусида давра суҳбати ташкил этилди. Тадбир сўнгида ўқувчилар билан савол-жавоблар ўтказилди.

4. 12.10.2023 йил Сергели туманидаги 317-сон умумталим мактабининг юкори синф ўқувчилари билан “Ватан муқаддасдир” мавзусида суҳбат ташкил этилди. Суҳбатга Психология ўқув-илмий марказнинг мутахассис психологи Турсунбоев Ғолибжон қатнашиб ўқувчилар билан фикр алмашди. Юкори синф ўқувчилари тадбир жараёнига фаол қатнашдилар.

5. 15.09.2023 йил Сергели туманида яшовчи фаол, катта ҳаётий тажрибага эга 23 нафар нурунийлар билан “Ижтимоий хатарга қирувчи ёшлар” билан олиб бориладиган тарбиявий ишлар ҳақида фикр алмашилди. Улар ўзларини катта ҳаёт тажрибалари билан ёшларга ҳалоллик, меҳнатсеварлик, катталарга ҳурмат – кичикларга иззат ва бошқа мавзуларда давра суҳбатларни олиб бориш келишиб олинди.

Фойдаланилган Адабиётлар:

1. В.С.Соловьев “Добро в человеческой природе” М.1990 йил
2. В.С.Соловьев “Оправдание добро” М.1990 йил
3. В.Г.Степанов “ Психология труднқх детей М.1994 йил
4. С.Л.Франк “Духовные основый общества М.1992 йил
5. А.Усмонхўжаев “Кўнгил ҳаловати” Т.2006 йил
6. Ибратли ҳикоялар. Т.2016 йил